

گێڕانهوهی شیعری

له قهسیدهی چیایهکانی مندا

عهبدولموته لیب عهبدو لالا

سهه رتا

قهسیدهی چیایهکانی من، له بهر ئهوهی پێوهندی به یادگهوه ههیه، دهشی وهک جوړیک له گێڕانهوهی تایبهتی شیعری و بهشیک له ژياننامهی ههندرین له قهلهم بدریت. چیایهکانی من¹ پهسنی ئه و پووداوانه دهکات، که دهکونه نیو ههندرینهوه، ئه وه لویست و سهههاتانه دهخاتهوه بهرچاو و شی دهکاتهوه، که راستهوخو (منی شاعیر)ی تیندا ژیاوه، بینوویهتی و رۆلی تیندا گێراوه.

پیشهکی

هههمیشه شتی له یادگه دهکوهی. هههمیشه پوویهکی یادگه دیار نییه. هههمیشه زهمهنی یادگه گهورهتره له زهمهنی گێڕانهوه. واقع له یادگه و گێڕانهوه گهورهتره! یادگه به پۆشتهیی دهدهکوهی، بهلام شیعیر به پووتیی. شیعیر پرۆژهیهکی تهواونهکراوه، کامل نهبوونی شیعیر و بۆشاییهکانی یادگه، لیکنزیک دهبنهوه!

له چیایهکانی مندا گێرهپهوه چیایهکانه، گێرهپهوه شوینه، ئهوهی دهینوسینتهوه ههندرینه، ههندرین شاعیره... له چیایهکانی مندا بکه شاراوویه. زهمه ن ئاسۆیییه، بهلام شوین (وهک شیعیر) به ستوونی جهختی لیدهکریتتهوه، چیایهکانی من زمانی پووت به مهکانی پووت پر دهکاتهوه، ههندرین به ههندرین، زمانی پووت شیعیره، بهلام مهکانی پووت چیایهکانی ههندرینه، ژیان له چیایهکاندا شیوهیهک له شیوهکانی شیعیری وهگرتهوه، شیعیر لای ههندرین شیوهیهک له شیوهکانی گێڕانهوهی دهنوینی.

یهکیک له سیماکانی چیایهکانی من، وهک گێڕانهوه و چیایهکانی من وهک شیعیر، پووتکردنهوهی زمانه له پۆشین، پووتکردنهوهی گێڕانهوهیه له ئاسۆیی بوون، بهرجهستهکردنی نه بینراوه له دنیا ی بینراو! یهکیک له جیاوازییهکانی شیعیر و گێڕانهوه، له باربردنی هۆکار و ئامانجه... بهلام یهکیک له پووهکانی لیکنزیکبوونهوهی شیعیر و گێڕانهوه خیانهتی یادگهیه له مرۆف و خیانهتی شیعیره له زمان!

له چیایهکانی مندا (منی شاعیر) نه وهک (باسکال) دهلیت منیکی بهدبهخته! نه وهک (رۆسو) دهلیت: به هیچ کهس ناچیت... له چیایهکانی مندا ههندرینی شاعیر دهستهواژه به ناوبانگهکهی (سارتهر) راقه دهکاتهوه، من ئهوهم که من نیم، بهلکو "ههندریتم".

که واته دهمه وئ بلیم چیا په کانی من، هرگیز خاوه ندری ه تی قه بوول نییه، هه ندرینی شاعر، نایه ویت له ریگه ی چیا په کانی من، که له گایی بسه پیئی، دهیه ویت شیعرییه ت بهرجه سته بکات.

(لاکان) له ره تکرده وهی کوجیتوی (دیکارت) یدا ده لیت "من له و شوینه نیم که بیر ده که مه وه، من بیر ده که مه وه له شوینی که نیم" ... له چیا په کانی من، له بری منی هه ندرین وهک شاعیر، هه ندرین وهک کومه لئ چیا ددوی، هه ندرین خه ون به شوینی که وه ده بیئی، که له وئ هه ندرین نییه، هه ندرین له هه ندرین نییه!

هه ندرینی تاراوگه هه ندرینی نیشتمان

له لیگولینه وهیه کدا له باره ی قه سیده ی (له ته وته می مامزه کانی قه ندیله وه) ی (هه ندرین)² قسه م له ئه ده بی تاراوگه کردووه، به و مانایه ی، که ئه ده بی تاراوگه دوو باسی گرینگی له خوډا هه لگرتووه، یه که میان بهرجه سته کردنی نه ته وهیه (وهک دوز) له ریگه ی ئه و بهرجه سته کردنه ش سوزی گه رانه وه بو نیشتمان، یه کیکه له بنه رته سه ره کییه کانی ئه و ئه ده به. دووه م هه ستردن به ناموبون، ئه و هه سته ش به مانا وجودییه که ی توانای له ده ستدانی بهرجه سته کردنی خود ده گه یه نیئت! ده شی ئه و هه سته له که سی تاراوگه نشیندا کاتی بیت. به لام ئه گه ر بهرجه سته کردنی نه ته وه به شیوه یه کی گشتی خو ی له پاریزگاریکردنی زمان و نه ریته ئه ده بی و که له پووره نه ته وه یی و رو شنبیرییه کانداهه لگرتیه وه، ئه وه هه سته نامویی که سی تاراوگه نشین راسته وخو پیوه ندی به دوورکه وتنه وه ی له ولات و په راویزکردنی له تاراوگه وه هیه، به و مانایه ش تیکچوونی پیوه ندی به شوین (ئاواره بوون) و پیوه ندیکردن به زمانی دووه م (زمانی تاراوگه) ده بیته هو ی کشانه وه له دنیا و چوونه وه ی که سی تاراوگه نشین بو ناوه وه ی خو ی، هه موو ئه وانه ش شیوه یه کی نیرگزیانه ی که سی ئاواره مان نیشان ده دات.

له و ناو نیشانه ی سه ره وه دا هه ندرینی تاراوگه شاعیره و هه ندرینی نیشتمان چیا په کانی نیشتمانه ... له چیا په کانی مندا هه ندرینی شاعیر خو ی له فه زای ئیدیولوژیا رووت ده کاته وه، هه ندرینی نیشتمان فه زای ئاشنابوون بیر ده خاته وه، هه ندرینی شاعیر له سه ر مه یلی خودگه رای (تاراوگه نشین) راده بیته وه! هه ندرینی نیشتمان خو ی له خه ونی ئازادی (نیشتمان) هه لده گرتیه وه ...

شیوازی ده ربړینی چیا په کانی من له ته عبیرکردنی ده لاله تخوازانه وه نزیکه؛ به و مانایه ی خو ی له ریگه ی وه سفکردنی (ژیانه وه) نیشان ده دات، به و مانایه ی وینه ی خو ی له ریگه ی یادگه وه ده کی شی، به و مانایه ی پشت به ریتمی ناوه کی ده به سته ... هه ندیجار بو رهنگا وره نگرکردنی مانا، گرامه ر تیکده شکینیت، وهک چو ن هه ولده دات جوانگوتن و چیگوتن بپاریزیت ... "چیا په ک له خه فته، شوینی که له حوزنی رو ح. ئه وه تا لیره به فر

به‌سه‌ر چپای یادوه‌ریی ش‌ه‌وق ده‌داته‌وه و خاموش ده‌بی. به‌فر ه‌روا داده‌کا و ده‌چپته‌وه، ئای که ئیستا به‌فری زستانی 1982ی قه‌ندیلیم به‌ یاد دیته‌وه." (چپایه‌کانی من، ل 8) به‌و مانایه‌ لادانی زمانی له‌ چپایه‌کانی من، به‌ ره‌نگکردنی گ‌یرانه‌وه‌وه به‌نده، شی‌عیرییه‌ت له‌ جوانگوتندایه!

لیزه قسه‌کردنی من له‌ شی‌وازی ته‌عبیرکردنی ده‌لاله‌تخ‌وازانه‌ ناکه‌و‌یتته‌ نیو قسه‌کردنی زمانه‌وانی فه‌ره‌نسی (بوفون 1707-1788) ده‌وه، که پ‌یی‌وایه‌ خودی مرؤف بو‌ خوی شی‌وازه، نه‌ ون ده‌بی، نه‌ ده‌گ‌وازیته‌وه، نه‌ ده‌گ‌ورپی.³ به‌لکو به‌ گشتی ئه‌و شی‌وازه‌گه‌رییه‌ ته‌عبیرییه‌ی من باسی ده‌که‌م، به‌ش‌یک‌ی زوری ئاوردانه‌وه‌یه‌ له‌ زمانه‌وانی سویسری (شارل بالی 1865-1947) قسه‌کردنی ئه‌و ته‌نیا به‌ به‌های جوانی جیا ناکریته‌وه، به‌لکو قسه‌کردنه‌ له‌ میکانیزم و دیارده‌کانی زمان، یان جیکه‌وته‌ی ته‌عبیری له‌ زماندا، به‌لام ئه‌گه‌ر بالی شی‌وازه‌گه‌ری ته‌عبیری له‌ دوالیزمی شی‌وازه‌گه‌ری ده‌ره‌کی و ناوه‌کی، بیرکردنه‌وه و ده‌ربرین، لوجیکی زمان و ویزدانی زمان، به‌ها و گه‌یاندن، قسه‌کردن و نویسن...⁴ کورت بکاته‌وه، ئه‌وه من قسه‌ له‌ ده‌لاله‌تی زمان و راقه‌کردن ده‌که‌م، ده‌که‌ومه‌ نیو گ‌وزارشتکردن و ته‌ئولیکردنه‌وه، پرسپاری ده‌ق و پرسپاری وەرگه‌وه...

به‌ کورتی، وه‌ک گ‌وتم ه‌ه‌ندری‌ن له‌ سه‌ر وینه‌ی شی‌عیری و واقعی‌ی ژیان کار ده‌کات، ریتمی نویسن له‌ چپایه‌کانی من خاوه‌... ده‌مه‌وی بلیم چه‌مکی ته‌عبیرکردنی ده‌لاله‌تخ‌وازانه‌ زیتتر خوی له‌ تیشکوی ناوکویی یادگه‌ و وشه‌ی شی‌عیرییدا ده‌بینیته‌وه، ده‌رکردنی ه‌ه‌ندری‌ن له‌ قه‌سیده‌ی چپایه‌کانی مندا ده‌که‌و‌یتته‌ نیو واقعی‌ی (چپاکان) و خه‌ونی جپه‌یشتنی (تاراوگه‌) ده‌وه:

"چپایه‌کان جه‌نگی من، چپایه‌ک ه‌میشه‌ خه‌ون به‌ خه‌ونه‌کانییه‌وه ده‌بینی. چپایه‌ک خه‌ون ده‌بینی یان غه‌ریبیم ده‌کا؟ له‌ تکانه‌وه‌ی یاددا، له‌ تالانه‌وه‌ی دلدا به‌ دوا‌ی شوینکاته‌وه ده‌کولیته‌وه. له‌وی له‌سه‌ر لووتکه‌ و بناری چپایه‌کانه‌وه شوینپیکان وه‌ک دلی با بالده‌گرن، خوم ده‌بینم وه‌ک جالجالۆکه‌ به‌ بنمیچی ئه‌شکه‌وته‌که‌ی سه‌ر سینگی "چپای شیرین" وه‌ به‌ره‌و چاوه‌کانی زه‌وی شوپ‌وبومه‌ته‌وه." (چپایه‌کانی من، ل 7)

ه‌ه‌لبه‌ته‌ قسه‌کردن له‌ زمان بیکۆتایییه‌! له‌ به‌رانه‌ر ئه‌وه‌شدا قسه‌کردن له‌ خودی دانه‌ریک یان نووسه‌ریک، قسه‌کردنه‌ له‌ پانتایییه‌کی دیاریکراوی زمان! ده‌توانم بلیم ه‌ه‌ندری‌ن له‌ کوی کاره‌ شی‌عیرییه‌کانیدا، وه‌ک گه‌رانه‌وه‌ بو‌ بیهوده‌یی، مندا‌لانه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل زمان ده‌کات. واته‌ ئه‌وه‌ی ه‌ه‌ندری‌ن له‌ زمان ده‌یگ‌یریته‌وه، تووندوتیژی مندا‌لانه‌ یان شی‌عیریانه‌یه‌ به‌رانه‌ر زمان و به‌دژی زمان. به‌لام ده‌شی پرسپاری ئه‌وه‌ بی، ئایا ئه‌و تووندوتیژییه‌ له‌ ئه‌زموون و قوولب‌وونه‌وه‌ ه‌ه‌لقولاوه‌، له‌ تیگه‌یشتنه‌وه‌یه‌، یان فه‌شله‌ی تیگه‌یشتنه‌وه‌، به‌ مانایه‌کی دیکه‌ ئه‌و ده‌لاله‌تخ‌وازییه‌ له‌ ده‌رکردنه‌وه‌، ه‌ه‌ولده‌دات نکۆلیکردن و په‌تکردنه‌وه‌ به‌ ئه‌نجام بگه‌یه‌نیت، یان له‌ فه‌شله‌ی ده‌رکردنه‌وه‌؟

زمان له چپایه‌کانی مندا ئه‌وه نییه، له جه‌سته دهرده‌چی و ده‌چپته نیو جه‌سته‌وه، به‌لکو ئه‌و قه‌واره‌یه، که هه‌ندرینی شاعیر ده‌چپته ناوییه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی له ریگه‌ی په‌نا و پیچه‌کانی ناوکۆیی و لادانه‌کانی مانا و خزینه‌کانی وشه‌وه، وه‌ک تاکیک له تاکه جیاوازه‌کانی زمان دهربکه‌وئیت، بۆیه دهنوسئیت: شوینپیکان وه‌ک دلای با بالده‌گرن.

گیڕانه‌وه‌ی شیعریی

قسه له‌وه ناکه‌م گیڕانه‌وه‌ی شیعریی، کۆنترین شیوه‌یه له شیوه‌کانی نووسینی هونه‌ری شیعر، قسه له‌وه ناکه‌م گوتاری گیڕانه‌وه ناکه‌وئیته نیو گوتاری شیعرییه‌وه، قسه له شیوه ری‌کوپیکه‌کان و ناریکه‌کان ده‌که‌م، که له ریگه‌ی به‌دوایه‌کداهاتنه‌وه ناوکۆیییه‌کی تایبته دروست ده‌که‌ن، هه‌موو ئه‌و په‌هه‌ندانه، وه‌ک چۆن له گیڕانه‌وه دهرده‌که‌ون، له شیعریشدا دهرده‌که‌ون، خودی ئه‌و تیگه‌یشتنه کار له هه‌موو کاره ئه‌دبیبه‌کان و کۆی گیڕانه‌وه‌کانیش ده‌کات، هه‌لبه‌ته له‌و گریمان‌ه‌وه، که هه‌موو ده‌قیکی شیعریی گیڕانه‌وه‌یه؛ وه‌سف گیڕانه‌وه‌یه، دیالۆگ گیڕانه‌وه‌یه، به‌یه‌کداچوونی ده‌نگه‌کان گیڕانه‌وه‌یه... به دیوه‌که‌ی دیکه کۆی ئه‌و په‌هه‌زانه، گیڕانه‌وه‌ی شیعریی تۆکمه ده‌کات، به‌و مانایه‌ش له زۆربه‌ی ری‌بازه شیعرییه‌کاندا ناوکۆیی گیڕانه‌وه‌ئامیز، وه‌ک سینتته‌ری ده‌قی شیعریی ته‌ماشدا ده‌کرئیت.

له قسه‌کردن له باره‌ی ژانره ئه‌دبیبه‌کاندا ژیرار ژینیت (G.Genette) ئاماژه به لیکنزی‌کبوونه‌وه‌ی شیعر و گیڕانه‌وه ده‌دات و ده‌لئیت شیعریی لیریکی خودی شاعیره، له شیعریی داستان (یان رۆمان)دا شاعیر قسه به ناوی تایبته‌ی خۆیه‌وه ده‌کات، وه‌ک ئه‌وه‌ی گێره‌په‌وه بیت، وه‌ک چۆن وا ده‌کات که سایه‌تییه‌کانیش قسان بکه‌ن... شیعریی لیریکی ئه‌و به‌ره‌مه‌یه، که ته‌نیا نووسه‌ر قسه‌ی تیدا ده‌کات، به‌لام داستان ئه‌و به‌ره‌مه‌یه، که نووسه‌ر ریگه به که سایه‌تییه‌کان ده‌دا، وه‌ک یه‌ک قسان بکه‌ن.⁵ په‌هه‌نگه‌ری عه‌ره‌بی (محهمه‌د مفتاح) هه‌موو ده‌قیکی شیعریی بۆ خۆی حیکایه‌تییه‌که.⁶ هه‌موو ده‌قیکی شیعریی په‌یامیکه ژبانی خود ده‌گێرئیته‌وه...⁷ هه‌ر ئه‌و قسانه‌ی وا له (خۆسیه‌ یرو) ده‌کات، بلای: رۆمانی (که‌ران به‌ دوا‌ی زه‌مه‌نی له ده‌ستچوو)ی (پروست) شیعرییکی لیریکییه، رۆمانی (عولیس)ی (جیمس جویس) نزیکه له لیریکی و شیعر... وه‌ک چۆن زور له په‌هه‌نگه‌گران (بۆ نموونه: محهمه‌د لوتفی یوسفی) ده‌لئیت: قه‌سیده‌ی (مفرد بصیغه‌ الجمع)ی ئه‌دوئیس بیوگرافیا‌یه (سیره‌ ژاتییه) کاراکته‌ری سه‌ره‌کی ئه‌و بیوگرافیا‌یه‌ش (عه‌لی ئه‌حمه‌د سه‌عید)ه، په‌هه‌نگه‌زانه‌ی ئه‌و گیڕانه‌وه‌یه‌ش له‌سه‌ر یاریکردنی مندا‌لانه‌ی ئه‌و کاراکته‌ره‌ چه‌سه‌پاوه، ئه‌وه‌ش له گیڕانه‌وه‌ی رۆژانه‌ی عه‌لی له گونده‌که‌ی‌اندا ده‌بینرئیت، ئه‌گه‌ر کۆی ئه‌و گیڕانه‌وه‌یه رۆداوه بچووه‌که‌ی بیوگرافیا‌یه‌که بیت، ئه‌وه رۆداوه‌گه‌وره‌که له پرۆژه‌ی که‌شفکردنی دنیا و گۆرانکارییه‌کانیدا

دەردەكەوئیت، هەمان شت لە قەسیدەى (أحمد الزعتر)ى مەحمود دەرویش، قەسیدەى (منزل يعقب بالمرات)ى سەلیم بەرەكات... دەبىنریت.

بە كورتى ئەو جیاوازییە كەمەى لە نیوان شیعر و گێرانهو دەبىنریت، لە بە بابەتیبوندايه! رەنگە شاعیر تاكە كاراكتەرى شیعر بیت، بەلام رۆمان كۆمەلێك كاراكتەر لەخۆ دەگریت، وەك چۆن لە هەندى ریبازدا ویناكردى خود زیتەر بەلاى شیعرهوه دەشكیتەوه...

ژیان لە قەسیدەى چیايهكانى من، بە كامیرای گێرانهوئى شیعرى كیشراوه و خۆى لە بونیدانى زمانىكى بالادا هەلدەگریتەوه. شاعیر گێرانهوئى شیعرى، وەك فەزایهكى جیاواز رەنگ دەكات و كۆمەلێك ناوكۆبى بیوگرافى بە شیوهیهكى شیعرى ئاویزان دەكات. لە چیايهكانى من، منى تاراوگە و چیايهكانى نشتیمان ئاویتهى یەكتر دەبن، هەر لەو ناوكۆبیهوه شاعیر ئاسۆیهكى تازه بە دەقى شیعرى دەبەخشیت، هەر بەو مانایه پەسنى ئەو رۆداوانە دەكات، كە دەكەونه نیو چیايهكانى هەندرینهوه، ئەو هەلوئیسست و سەرھاتانەش شى دەكاتەوه، كە راستەوخۆ (منى شاعیر)ى تیندا ژیاوه. كەواتە چیايهكانى من، وەك جۆرێك لە گێرانهوئى تاییهتى شیعرى ئەو بەسەرھاتانە دەخاتەوه یاد، كە هەندرین لە زەمەنێك لە زەمەنەكان لە هەندرین ژیاوه.

دەرئەنجام:

1- شیوازی دەربرین:

شیوازی دەربرین لە كۆمەلە شیعرى چیايهكانى من، تەعبیركردى دەلالەتخوازنەیه، شاعیر لە رێگەى وەسفكردى (ژیانەوه) خۆى حیاكەت دەكات، وینەى خۆى لە رێگەى یادگەوه دەكیشنى.

2- گێرانهوئى شیعرى:

لە قەسیدەى چیايهكانى مندا بە شیوهیهكى تاییهتى شیعر و گێرانهوئى بە یەكەوه دەلكى، شاعیر كۆمەلێك ناوكۆبى بیوگرافى بە شیعر دەكات و هەندرینى تاراوگە و چیايهكانى هەندرین ئاویتهى یەكتر دەبن و گێرانهوئى شیعرى دەسازین. واتە هەندرینى شاعیر دەكەوئیتە نیو واقیعی چیاكان و خەونى جیھیشتنى تاراوگە.

3- زمانى شاعیر:

شاعیر لە كۆى كارە شیعرىیهكانیدا وەك گەرانەوه بۆ بێهودەى، مندالانە مامەلە لەگەل زمان دەكات (لە رێگەى مەعریفەى شیعرىیهوه)، واتە ئەوهى هەندرین لە زمان دەگێریتەوه؛ توندوتیژى مندالانە، یان شیعرىیانەیه بەرانبەر زمان و بەدژى زمان. هەندرین دەچیتە نیو زمانەوه بۆ ئەوهى لە رێگەى ناوكۆبى و لادانەكانى زمان و خزینی ماناوه لەلایەك گێرانهوئى، وەك سیتتەرى دەقى شیعرى نیشان بدات، لەلایەكى دیکەوه شیعرىیهت بەرجەستە بكات.

- 1- هه ندرين، چيايه كانى من، كو شيعر، چ 1، سويد، 2012.
- 2- عه بدوللا، عه بدولموته ليب، شهري زمان، له پيناو ته ئويلكردى ده قدا، سليمانى: به پيوه به رايه تي چاپ و بلاوكردنه وه، 2010، ل 71.
- 3- فضل، صلاح، علم الآسلوب مبادئه واجراءاته، ط 1، القاهرة: دار الشروق، 1998، ص 95-96.
- 4- مجلة اداب البصرة، العدد 56، سنة 2011، في الفكر الانساني الحديث، شارل بالي واسلوبيته التعبيرية، د.مجيد مطشر عامر، ص 110.
- 5- جنيت، جيران، مدخل الى النص الجامع، ت: عبدالعزيز شيبيل، مراجعة: حمادي صمود، القاهرة: المجلس الاعلى للثقافة، 1999، ص 8-9، ص 15.
- 6- مفتاح، محمد، الخطاب الشعري، استراتيجية التناص، دار التنوير للطباعة والنشر، بيروت، لبنان/ المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء، المغرب، دتط، ص 140.
- 7- مفتاح، محمد، دينامية النص وانجاز، ط 2، المركز الثقافي العربي، بيروت، لبنان/ الدار البيضاء، المغرب، 1990، ص 97-98.